УДК 821.133.1-2.09 © 2009 **Андрієвська В.В. (Київ)**

ПРИЧИНИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КООПЕРАЦІЇ У ФРАНКОМОВНОМУ ДРАМАТУРГІЧНОМУ ДИСКУРСІ АБСУРДИЗМУ

Розглядається франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму, зокрема з'ясовуються причини, які ведуть до порушення правил кооперації під час комунікації у творах франкомовних драматургів-абсурдистів. Досліджено, що неуспішність інтеракції в такому типі дискурсу зумовлена небажанням комунікантів продовжувати розмову, особистісними перевагами одного зі співрозмовників, а також різними комунікативними цілями учасників діалогу.

Ключові слова: *франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму, комунікація, комунікативна мета, правила кооперації, діалог.*

Актуальність нашої статті визначається загальним спрямуванням сучасного мовознавства на дослідження лінгвістичних явищ з урахуванням нового когнітивно-прагмалінгвістичного підходу до вивчення мовного та мовленнєвого матеріалу. Увагу науковців сьогодення привертає не лише мовне вираження того чи іншого знака, а також і його прагматична реалізація.

Мета – виявити та проаналізувати причини порушення правил кооперації у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму. **Об'єктом** дослідження виступає франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму. **Предмет** – причини, що зумовлюють нехтування правилами успішної комунікації у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму. **Матеріалом** дослідження слугують твори франкомовних драматургів театру абсурду С.Беккета та А.Адамова. **Наукова новизна** цієї розвідки полягає в тому, що вона присвячена франкомовному драматургічному дискурсові абсурдизму, специфіка якого вивчається в рамках дослідження текстового концепту АНТИЛЮДИНА, аналіз якого проводиться вперше. **Завдання** статті – виявлення та аналіз головних причин порушення постулатів кооперації у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема нашої розвідки полягає в аналізі комунікативно-прагматичних якостей франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму, які характеризують його як особливий тип дискурсу. Специфічні риси франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму надають можливість провести цілісне дослідження текстового концепту АНТИЛЮДИНА, враховуючи також його комунікативно-прагматичну реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення лінгвістичних досліджень до прагматичного боку мовного знака не означає, що структурно-семантична парадигма лінгвістики поступається місцем прагматичній. Прагматика і семантика не можуть бути жорстко протиставлені одна одній як два типи взаємовиключних значень. Будучи "вченням про детерміновані соціальним контекстом умови застосування людської мови", прагматика не може використовувати те, що не пропонується системою мови, в тому числі й семантичною. І навпаки – "когнітивно-семантичні концепти будуть зайвими, якщо вони не здійснюються в мовленнєвій практиці" [3, с. 143].

Так, дослідження текстового концепту АНТИЛЮДИНА без урахування прагматичного аспекту в його розгортанні не було б цілісним. Для того, щоб найвдаліше донести головну ідею своєї творчості та філософії, франкомовні драматурги-абсурдисти не могли скористатися традиційним драматургічним дискурсом. Вони були змушені представити діалогічний дискурс, інший за специфікою та комунікативними законами – франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму, або ж франкомовний діалогічний дискурс абсурдизму.

Франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму становить розумово-комунікативну мовленнєву діяльність комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціально-культурному, когнітивно-психологічному) контексті, який зафіксований драматургічним текстом французького абсурдизму і передбачає наявність специфічних ознак: порушення правил кооперації у комунікації, вживання абсурдних висловлювань, втрату комунікативної цінності, використання паузи [1, с. 14].

Оскільки франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму є альтернативою для традиційного театрального дискурсу та комунікативного акту, то не випадково те, що в ньому простежуються певні порушення загальноприйнятих правил і норм структурування мовленнєвого акту та поведінки комунікантів, спрямованих на досягнення успішної комунікації. У творах франкомовних драматургів-абсурдистів та чи інша комунікативна ситуація має свої причини недотримання правил кооперації у спілкуванні між антигероями.

Мовленнєва діяльність людини, як і будь-яка

її діяльність, цілеспрямована. Висловлювання промовляється з певною метою: висловити власні почуття, ставлення і разом із тим спонукати співрозмовника до певних дій, викликати в нього відповідну реакцію. Загальна мета, на досягнення якої спрямовано висловлювання, називається комунікативною інтенцією [2, с. 754]. Зазвичай, у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму цілі комунікантів часто не збігаються, а тому порушується закономірний хід комунікації.

Характерним прикладом порушення правил успішної комунікації у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму може слугувати така комунікативна ситуація, коли прагматичні інтенції учасників діалогу відрізняються, а їхні репліки звучать абсолютно паралельно і навіть не перетинаються:

Estragon. – Je m'en vais.
Vladimir, apercevant le chapeau de Lucky. – Tiens!
Estragon. – Adieu.
Vladimir. – Le chapeau de Lucky! [...] C'est parfait!
Estragon. – Tu ne me verras plus.
Vladimir. – Je ne me suis donc pas me trompé d'endroit [7, p. 312].

Естрагон і Владімір виступають комунікантами єдиної комунікативної ситуації. Владімір намагається з'ясувати, де вони знаходяться, а Естрагон – усіляко привернути до себе увагу.

Роблячи заяву про те, що він іде геть, Естрагон хоче, щоб Владімір стримав його, благав залишитися, проте очікування не виправдовуються. Помітивши шляпу Лакі, яка вказувала на те, що вони вже були на цьому місці, Владі мір, не чуючи категоричного повідомлення свого компаньйона, намагається привернути увагу до своєї знахідки, використовуючи метакомунікативне звертання "Tiens!" ("Дивись!").

Естрагон усе ж домагається своєї мети і, щоб підтвердити серйозність прийнятого рішення, промовляє фразу "Adieu", яка виражена формулою прощання. Однак знову не отримує жодної реакції у відповідь, адже Владімір повністю зайнятий шляпою, яку знайшов, і його радості немає меж, що підтверджують окличні речення, які будують його висловлювання ("Le chapeau de Lucky!", "C'est parfait!").

Естрагон знову йде в бій. Він удається до тактики погрози, яка звучить у його репліці "Tu ne me verras plus" ("Ти мене більше не побачиш"). Проте навіть після цього йому не щастить. Владімір знову сам на сам зі своїми думками. Він нарешті зрозумів, що мав рацію і вони не помилилися щодо місця.

Різні комунікативні цілі комунікантів ведуть до того, що спілкування фактично стає таким, що визначається як неуспішне. Жоден з учасників діалогу не досягає своєї мети, яку він переслідував упродовж розмови. Крім того, через це розмова набуває лише формального вигляду. Комуніканти мають власні репліки, проте спільна комунікативна мета та тема – відсутні.

У творах французького театру абсурду інколи спілкування між персонажами унеможливлене небажанням одного з комунікантів підтримати розмову:

Le Premier Venu, à Agnès. – J'ai déjà entendu parlé de ça. Il paraît que c'est bien.
Agnès. – Je ne l'ai pas lu [5, p. 78].

Комунікативна ситуація відбувається за обставин, коли Агнес тримає у руках книгу. Перший Зустрічний намагається розпочати розмову, виявляючи зацікавлення книгою та коментуючи позитивні відгуки про неї. Дівчина йому подобається, і він ладен на все. Проте у відповідь отримує коротку репліку, яка не залишає чоловікові жодної надії. Заперечна форма дієслова, вжита у висловлюванні Агнес, є остаточною крапкою в розмові. Вона не читала цієї книги, принаймні так каже, але тема спілкування знищена, а з нею – і мета Першого Прибулого привернути увагу дівчини.

Небажання учасника діалогу продовжувати розмову може виражатися короткою реплікою:

Hamm. – As-tu jamais pensé à une chose?
Clov. – Jamais [8, p. 176].

Лаконічна відповідь Клова з "Jamais" ("Ніколи"), виражена прислівником із заперечним значенням, є категоричною і не дає шансів співрозмовнику продовжити комунікацію. Клов навіть не поцікавився, що саме має на увазі Хам, що він укладає в поняття "une chose". Клов обирає можливість відразу ж припинити розмову, демонструючи в такий спосіб Хаму свою незацікавленість у подальшій розмові та оберігаючи себе від можливих запитань, що можуть виявитися неприємними для нього.

Незацікавленість одного з учасників діалогу в розмові може виражатися не короткими та категоричними репліками, а у виборі дещо іншої тактики. Комунікант може просто вдавати, що не чує чи не почув свого співрозмовника, або ж перешкоджати перебігу розмови непорозумінням:

Hamm. – Absent, toujours. Tout s'est fait sans moi. Je ne sais pas ce qui s'est passé. (Un temps.) Tu sais ce qui s'est passé, toi? (Un temps.) Clov!
Clov. – Tu veux que je regarde cette ordure, oui ou non?
Hamm. – Réponds d'abord.
Clov. – Quoi?
Hamm. – Tu sais ce qui s'est passé?
Clov. – Où? Quand?
Hamm. – Quand! Ce qui s'est passé! Tu me comprends? Qu'est-ce qui s'est passé? (ibid., p. 205-206)

Хам, один із учасників діалогу, надзвичайно зацікавлений у тому, що ж сталося, що виражено

питанням “ce qui s’est passé” (“що сталося”). Він також бажає негайно отримати відповідь, про що свідчить повтор цієї фрази майже в кожній репліці Хама.

Клов, співрозмовник Хама, ніби ігноруючи його бажання, не дає прямої відповіді. Спочатку він намагається відволікти Хама, ставлячи власне запитання, що могло б змінити русло розмови. Категоричність та серйозність свого запитання Клов демонструє частками альтернативи “oui ou non”.

Хам на це не зважає і не відступає від свого, нагадуючи Клову, що спочатку він повинен відповісти на його запитання, що ілюструє мовленнєвий акт директиви, виражений наказовим реченням “Réponds d’abord” (“Спочатку ти відповідай”). Далі Клов удає, що не почув питання Хама (“Quoi?” – “Що?”). Потім він вимагає деталізувати запитання, що виражає репліка “Où? Quand?” (“Де? Коли?”). Клов досягає свого: Хам розлючений, знову повторює своє запитання, проте усвідомлює, що Клов його не розуміє (“Tu me comprends?” – “Ти взагалі мене розумієш?”).

Ігнорування співрозмовника може бути зумовлене прагненням мовця приховати щось або небажанням говорити правду, про що, зокрема, свідчить такий фрагмент діалогу франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму:

La Soeur. – Je sais tout.

Le Mutilé. – Quel bonheur de te voir! J’ai voulu te faire appeler, mais où joindre, et puis... (Pause.) Comment as-tu su?

La Soeur. – C’est trop injuste! Qu’est-ce qu’on te veut? Pourquoi s’acharne-t-on sur toi? [4, p. 125]

Каліка вдає, що не чує фрази Сестри, частково тому, що боїться відкритися їй і розповісти про свої психічні розлади, а частково – бо дійсно радий її бачити, оскільки він знову залишився самотнім. Почуття брата від зустрічі з Сестрою передає мовленнєвий акт експресиви, який виражено в діалозі окличним реченням (“Quel bonheur de te voir!” – “Яке щастя тебе бачити!”). Наступне незакінчене речення свідчить про хвилювання Каліки та неможливість зібратися з думками. Після паузи він врешті ставить питання Сестрі.

Вона ж любить свого брати, турбується про нього, а тому з того часу, як дізналася, що він у лікарні, не може керувати своїми емоціями. Структура висловлювання жінки цілком відображає її бурхливе хвилювання. Замість відповіді на питання брата репліка Сестри розпочинається мовленнєвим актом експресиви, який передає її душевний стан і обурення. На останнє вказує, зокрема, прикметник *injuste* adj. (“несправедливо”), який підсилюється прислівником *trop* adv. (“надто”) і формою окличного речення в цілому. Наступні два мовленнєві акти інтерогативи лише підкреслюють той факт, що Сестра не здатна тримати себе в руках. У цей момент її логіка єдина: чим більше запитань – тим більше інформації.

У комунікативному акті франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму нерішучість мовця надає можливість іншому комуніканту контролювати хід розмови. Яскравим прикладом такої комунікативної ситуації є, наприклад, такий фрагмент твору А. Адамова “La Parodie”:

L’Employé. – Décidement, j’ai de la chance aujourd’hui. Vous allez comprendre tout de suite... C’est un peu compliqué peut-être, mais, enfin... en deux mots... je voudrais savoir...

Le Journaliste. – Ce que je lis? Rien de plus facile. C’est un de ces magazines qui se piquent de donner une image assez complète de la vit, (Il rit) et le plus curieux, c’est qu’il n’y réussissent pas si mal. Regardez: (Il montre le magazine.) Empoisonnements râtés, sauvetages malheureux, catastrophes de chemin de fer prévues et qui arrivent vraiment...

L’Employé. – Excusez-moi. Mais vous allez comprendre tout de suite... Je voudrais savoir... [...]

Le Journaliste. – Pourquoi le temps passe si vite?

L’Employé. – Oui, bien sûr, mais ce n’est pas... Je voulais savoir...

Le Journaliste. – Savoir, encore savoir! Vous êtes insatiable!

L’Employé. – L’avez-vous vue? [6, p. 27]

Вищенаведений ілюстративний матеріал демонструє мовленнєвий акт, що приречений на неуспішність. Передусім це зумовлено особистісними характеристиками комунікантів: Службовець – нерішучий і боязкий, а Журналіст – владний і самовпевнений. Контроль над розмовою знаходиться повністю в руках Журналіста, саме він диктує правила. Крім того, успішність спілкування стає неможливою внаслідок того, що комуніканти переслідують різні комунікативні цілі. Службовець прагне дізнатися про місцеперебування своєї коханої, а Журналіст намагається за будь-якої ціни відволікти його від думок про неї.

Контроль над розмовою Службовець втрачає вже після першої своєї репліки, де проявляє невпевненість у собі, демонструє хвилювання, що виражаються в незакінчених реченнях та незв’язному мовленні. З таким співрозмовником Журналіст легко перехоплює ініціативу, обриваючи Службовця на півслові. Журналіст вправно згладжує ситуацію, вдаючи, що допомагає нерішучому співрозмовнику закінчити речення, проте на цьому не зупиняється. Журналіст сам відповідає на своє ж вигадане запитання. Володіючи ситуацією та усвідомлюючи слабкість суперника, герой п’єси дає надзвичайно розгорнуту відповідь, намагаючись у такий спосіб відволікти Службовця від справжньої теми розмови. Лише невелика пауза в монолозі Журналіста дозволяє іншому комуніканту вставити слово.

Службовець вибачається за свою нетактовність, незважаючи на те, що Журналіст учинив із ним так само. Однак перепросити – це все, на що спромігся невпевнений у собі мовець. Його речення знову нечіткі та незв'язні. Журналіст не зволікає. Удаючи замріяного, ставить риторичне запитання філософського змісту, переслідуючи власну мету.

Службовець, у свою чергу, виявляється тактовним співрозмовником. Він передусім погоджується з роздумами Журналіста, але не відступає від свого. Однак його суперник – справжній стратег. Журналіст, удаючи, що йому увірвався терпець від надокучливого співрозмовника, розігрує обурення, про що свідчать мовленнєві ати експресиви, виражені окличними реченнями. Та Службовець на це не зважає і нарешті ставить своє довгоочікуване питання.

У цілому проілюстрований мовленнєвий матеріал у комунікативному плані уважається неуспішним. З комунікативної точки зору на це є принаймні три причини. По-перше, учасники діалогу переслідують різні комунікативні цілі. По-друге, співрозмовники нерівні за своїми особистісними якостями. І, по-третє, кожен із комунікантів порушує головні постулати успішного спілкування. З боку Службовця недотримано принцип способу дії (розмовляти чітко, ясно та логічно), а Журналіст ігнорує принцип кількості (надлишок інформації).

Отже, у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму головними причинами порушення правил кооперації є різні комунікативні цілі співрозмовників, небажання одного з учасників діалогу продовжувати спілкування, незацікавленість одного з комунікантів у розмові, нерівність особистісних якостей кожного з учасників міжособистісної інтеракції.

У такий способ наша розвідка представила одну зі специфічних рис франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму. Подальше дослідження надасть змогу виявити інші характерні ознаки, що притаманні лише цьому типу дискурсу, який є полем розгортання текстового концепту АНТИЛЮДИНА.

Література

1. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л.Р.Безугла; Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 40 с.
2. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
3. Приходько А.М. Семантико-прагматична організація диз'юнктивного висловлення / Анатолій Миколайович Приходько // Записки з романо-германської філології ; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова, ф-т романо-германської філології, Одеське лінгвістичне товариство. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова, 2001. – Вип. 10. – С. 143-156.

Джерела ілюстративного матеріалу

4. Adamov A. La grande et la petite manoeuvre // Théâtre I. – P. : Gallimard, 1981. – P. 99-141.
5. Adamov A. L'invasion // Théâtre I. – P.: Gallimard, 1981. – P. 55-98.
6. Adamov A. La parodie // Théâtre I. – P.: Gallimard, 1981. – P. 9-54.
7. Beckett S. En attendant Godot // Théâtre français d'aujourd'hui / сост. и биогр. справки о писателях Л.Зониной. – М. : Прогресс, 1969. – С. 248-338.
8. Beckett S. Fin de partie // Beckett S. Théâtre I. – P.: Minuit, 1991. – P. 140-216.

The article deals with the investigation of the French dramatic discourse of the absurd, especially with the research into the reasons which lead to the breach of the rules of cooperation during the communication in the dramaturgies by the French dramatists of the absurd. In this article we have studied that the nonprogress of the interaction in such a type of the discourse is caused by the nondesire of the communicators to continue the conversation, the personal advantages of one of the interlocutor and also by different communicative aims of the participants of the dialogue.

***Key words**: French dramatic discourse of the absurd, communication, communicative aim, rules of cooperation, dialogue.*

Исследуется франкоязычный драматургический дискурс абсурдизма, а именно причины, ведущие к нарушениям правил кооперации в ходе коммуникации в творчестве франкоязычных драматургов-абсурдистов. Показано, что неуспешность интеракции в таком типе дискурса обусловлена нежеланием коммуникантов продолжать разговор, личностным превосходством одного с собеседников, а также разными коммуникативными целями участников диалога.

***Ключевые слова**: франкоязычный драматургический дискурс абсурдизма, коммуникация, коммуникативная цель, правила кооперации, диалог.*